

पदार्थ विज्ञान एवम आयुर्वेद इतिहास

(दर्शन आणि आयुर्वेद इतिहास)

लेखी परीक्षा : २ पेपर , २०० गुण (१०० गुण प्रत्येकी)

एकूण अध्ययनाचा कालावधी : १५० तास

पेपर १	पदार्थ विज्ञान	९० गुण
भाग एक		४५ गुण

Part A

१. आयुर्वेद निरूपण

१. आयुचे लक्षण, आयुचे घटक
२. आयुर्वेद लक्षण
३. लक्षण आणि सिद्धांताचे वर्गीकरण
४. आयुर्वेदचे मुलभूत सिद्धांत व त्याची उपयोगिता यांचे थोडक्यात विश्लेषण

२. आयुर्वेद दर्शन निरूपण

१. आयुर्वेदिक सिद्धांताची दार्शनिक पार्श्वभूमी
२. दर्शन शब्द निरुक्ती , भारतीय दर्शनांचे ओळख व वर्गीकरण , विशेषतः न्याय, वैशेषिक, सांख्य आणि योग दर्शन
३. आयुर्वेद एक स्वतंत्र दर्शन(दर्शन शास्त्र आणि आयुर्वेद)
४. पदार्थ : लक्षण, प्रकार आणि वर्गीकरण, भाव आणि अभाव पदार्थ , चरक संहिता नुसार पदार्थ (कारण पदार्थ)

३. द्रव्य विज्ञानीय

१. द्रव्य : लक्षण , वर्गीकरण आणि संख्या

२. पंचभूत: विभिन्न मतानुसर उत्पत्ती सिद्धांत (तैत्तिरीय उपनिषद, न्याय -वैशेषिक, सांख्य-योग, शंकराचार्य ,चरक आणि सुश्रुत) प्रत्येक महाभूताचे गुण व लक्षण

३. काल : निरुक्ती, लक्षण आणि प्रकार , आयुर्वेदीय महत्व

४. दिशा : लक्षण आणि वर्गीकरण , आयुर्वेदीय महत्व

५. आत्मा : लक्षण, वर्गीकरण ,स्थान, गुण, चरकानुसार लक्षणे, ज्ञान प्रक्रिया पद्धती (आत्मज्ञान प्रवृत्ती)

६. पुरुष : आयुर्वेदात वर्णिलेले अतिवाहिक पुरुष/सूक्ष्म शरीर/राशी पुरुष/ चिकित्सा पुरुष /कर्म पुरुष/षडधात्वामक पुरुष

७. मानस : लक्षण ,पर्याय, गुण, कार्य प्रक्रिया , उभय प्रवृत्ती, मानसरोग उत्पत्ती, पंचमहाभूतात्मक आत्मा

८. पंचमहाभूत आणि त्रिगुण यांचे देहप्रकृती व मानसप्रकृती यामधील महत्व

९. तमस - दहावे द्रव्य

१०. प्रत्यक्ष अभ्यास व आयुर्वेदिक उपयोगिता

४. गुण विज्ञानम्

१. निरुक्ती ,वर्गीकरण ,प्रकार, न्याय- वैशेषिक व चरक, सार्थ ,गुर्वादी गुण, परादी गुण, अध्यात्म गुण
२. ४१ गुणांचे लक्षण व प्रकार
३. प्रत्यक्ष अभ्यास व आयुर्वेदिक उपयोगिता

५. कर्म विज्ञान

१. न्याय नुसार लक्षण व प्रकार
२. आयुर्वेदानुसार वर्णन
३. प्रत्यक्ष अभ्यास व आयुर्वेदिक उपयोगिता

६. सामान्य विज्ञान

१. लक्षणे आणि प्रकार (वर्गीकरण)
२. द्रव्य, गुण आणि कर्म यांच्या द्वारे सामान्यचे महत्व

७. विशेष विज्ञान

१. लक्षणे आणि प्रकार
२. द्रव्य, गुण आणि कर्म यांच्या द्वारे विशेषचे महत्व
३. "प्रवृत्ती उभस्यतुः " या वाक्याचे महत्व

८. समवाय विज्ञान

१. लक्षण
२. प्रत्यक्ष अभ्यास व आयुर्वेदिक उपयोगिता

९. अभाव विज्ञान

१. लक्षण, वर्गीकरण
२. प्रत्यक्ष अभ्यास व आयुर्वेदिक उपयोगिता

भाग अ

प्रमाण/परीक्षा विज्ञयानीयम

६७ गुण

१. परीक्षा

१. परीक्षा- प्रस्तावना, व्याख्या, आवश्यकता व महत्व.
२. प्रमा, प्रमेय, प्रमाता, प्रमाण या पदांच्या व्याख्या.
३. प्रमाण आवश्यकता उपयोगिता, तसेच विविध दर्शनकारांनुसार प्रमाण वर्णन.
४. आयुर्वेदामध्ये वर्णित चतुर्विध परीक्षा(प्रमाण).
५. त्रिविध प्रमाणांमध्ये विविध प्रमाणांचा अंतर्भाव.
६. परीक्षा विधींची चिकित्सेमध्ये व्यवहारिक उपयोगिता

२. आप्तोपदेश प्रमाण/परीक्षा

१. आप्तोपदेश लक्षण, आप्त लक्षण.
२. शब्द लक्षण व त्याचे प्रकार.
३. शब्दवृत्ती - अभिधा, लक्षणा, व्यंजना आणि तात्पर्य. शक्तीग्रहहेतू.
४. वाक्य -लक्षण, वाक्यार्थज्ञानहेतू- आकांक्षा, योग्यता, संन्निधी.

३. प्रत्यक्ष परीक्षा / प्रमाण

१. प्रत्यक्ष - लक्षण, प्रकार- सविकल्प, निर्विकल्प व त्यांचे संपूर्ण वर्णन, लौकिक अलौकिक प्रकारांचे संपूर्ण वर्णन.
२. इंद्रियप्राप्यकारित्वम्, सन्निकर्षाचे सहा प्रकार

३. इंद्रिय - लक्षण, संख्या व प्रकार. इंद्रिय - पंचपंचक, पांचभौतिकत्व, तुल्ययोनीत्व.
४. त्रयोदश करण- अंतःकरणाचे महत्व
५. प्रत्यक्ष अनुपलब्धीकारणे, प्रत्यक्ष ज्ञान ग्रहणास सहाय्यक इतर यंत्र साधने इत्यादी घटक, इतर प्रमाणांचे प्रत्यक्ष ज्ञानात महत्व.
६. प्रत्यक्ष प्रमाणाचे शारीरक्रिया, रोग निदान, चिकित्सा तसेच अनुसंधान यांमधील महत्व.

४. अनुमान परीक्षा /प्रमाण

१. अनुमान लक्षण, अनुमिति ओळख , परामर्श , व्याप्ती , हेतु , साध्य , पक्ष, दृष्टांत , चरक आणि न्याय दर्शन नुसार अनुमानाचे प्रकार .
२. व्याप्ती - वैशिष्ट्य आणि प्रकार
३. हेतु - लक्षण आणि प्रकार, अहेतुचे वर्णन, हेत्वाभास .
४. तर्क - वैशिष्ट्य आणि महत्व
५. अनुमान प्रमाणाचे शारीर क्रिया, निदान, चिकित्सा व संशोधनात महत्व .

५. युक्ति परीक्षा /प्रमाण

१. लक्षण आणि महत्व
२. आयुर्वेदिक महत्व
३. उपचारात्मक व संशोधनात्मक महत्व

६. उपमान प्रमाण

१. लक्षण
२. उपचारात्मक व संशोधनात्मक महत्व

७. कार्य कारण सिद्धांत

१. कार्य आणि कारण लक्षण , कारण प्रकार
२. कार्य आणि कारण यांचे आयुर्वेदिक वैशिष्ट्य.

३.कार्य आणि कारण यांचे विविध मते : सत्कार्यवाद, असत्कार्यवाद, परिणामवाद, आरंभवाद , परमणुवाद , विवर्तवाद , क्षणभंगुरवाद ,स्वभाववाद , पितृपाक , पिठरपाक , अनेकांतवाद , स्वभवोपरमवाद.

Part B

आयुर्वेद इतिहास

२३ गुण

१.व्युत्पत्ति, निरुक्ति , इतिहास शब्दची व्याख्या, अभ्यासची गरज , त्याचे महत्व आणि उपयोगिता .इतिहासची उद्दिष्ट आणि साधने, इतिहासकार व्यक्ति , विषय , काळ , घटना आणि त्याचा आयुर्वेदावर प्रभाव.

२.संहिता कालिन आचार्य व त्यांचे योगदान : अत्रेय, धन्वतरि, काश्यप, अग्निवेश, सुश्रुत, भेल, हारित, चरक, दृढबल, वाग्भट , नागार्जुन, जीवक.

३.बृहत्रयींच्या प्रमुख टीकाकारांचा परिचय - भट्टारहरिशंकर, जेज्जट, चक्रपाणि, डल्हण, निश्चलकर, विजयरक्षित, गयदास, अरुणदत्त, हेमाद्री, गंगाधर, योगेन्द्रनाथ सेन, हाराणचंद्र, इंद्र.

४. इतर ग्रंथकार यांचा परिचय व ग्रंथसंग्रहकाल - भावमिश्र, शारंगधर, वृंदा, माधवकार, शोढल, गोविंददास (भैषज्य रत्नावलीचे ग्रंथकार), बसवराज.

५. समकालीन ग्रंथकारांचा परिचय - गणनाथ सेन, यमिनीभूषण राय, शंकर दाजीशास्त्री पदे, स्वामी लक्ष्मीराम, आचार्य यादवजी त्रिकमजी, डॉ. पी.एम मेहता, घाणेकर, दामोदर शर्मा गौर, प्रियावत शर्मा.

६.आयुर्वेदाचे जागतिकीकरण - मिश्र(इजिप्त),श्रीलंका, नेपाल व इतर देशांमध्ये आयुर्वेदाचा प्रसार.

७. अ) स्वातंत्र्योत्तर काळात घडलेले आयुर्वेदातीच्या विकासाचे उपक्रम, शिक्षण पद्धतीतील विकास.

ब) विविध समित्यांची स्थापना व त्यांची शिफारस

क) खालील संस्थांचा परिचय व त्यांचे उपक्रम - डिपार्टमेंट ऑफ आयुष, सेंट्रल कौन्सिल ऑफ इंडियन मेडिसिन, सेंट्रल कौन्सिल फॉर रिसर्च इन आयुर्वेदिक सायन्सेस, आयुर्वेदिक फार्मकाॅपिया कमिशन, नॅशनल मेडिसिनल प्लांटस् बोर्ड, ट्रॅडिशनल नॉलेज डिजिटल लायब्ररी

ड) खालील राष्ट्रीय संस्थांचा परिचय-

१. नॅशनल इन्स्टिट्यूट ऑफ आयुर्वेद, जयपुर
२. आय पी जी टी अँड आरे, गुजरात आयुर्वेद युनिव्हर्सिटी, जामनगर
३. फॅकल्टी ऑफ आयुर्वेद, बी एच यु, वाराणसी.
४. राष्ट्रीय आयुर्वेद विद्यापीठ, नवी दिल्ली
५. ड्रग अँड कॉस्मेटिक अँक्ट.

८. आयुर्वेदावरील प्रसिद्ध राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय नियतकालिकांचा (जर्नल्स)परिचय.

९. आयुर्वेदाचा प्रचार व प्रसारासाठी करण्यात आलेले जागतिक आरोग्य संघटनेचे (डब्ल्यू एच ओ) उपक्रम.

संदर्भसूची:

१. पदार्थविज्ञान -	आचार्य रामरक्षा पाठक
२. आयुर्वेदीय पदार्थविज्ञान -	वैद्य रंजीत राय देसाई
३. आयुर्वेद दर्शन-	आचार्य राजकुमार जैन
४. पदार्थविज्ञान-	काशीकर
५. पदार्थविज्ञान-	बलवंत शास्त्री
६. सांख्यतत्त्वकौमुदी-	गजानन शास्त्री
७. सायकोपथोलॉजी इंडियन मेडिसिन-	डॉ. एस पी गुप्ता
८. चरक व सुश्रुत के दार्शनिक विषय का अध्ययन-	पंडित ज्योती मित्र आचार्य
९. आयुर्वेदीय पदार्थविज्ञान-	डॉ. आयोध्याप्रसाद अचल
१०. पदार्थविज्ञान -	डॉ. विद्याधर शुक्ला
११. पदार्थविज्ञान -	डॉ. रवीदत्त त्रिपाठी
१२. आयुर्वेदीय पदार्थविज्ञान -	वैद्य रामकृष्ण शर्मा दंड
१३. आयुर्वेदीय पदार्थविज्ञान परीचय-	वैद्य बनवारीलाल गौर
१४. आयुर्वेदीय पदार्थ दर्शन-	पंडित शिवहरे.
१५. Scientific exposition of Ayurveda	Dr. Sudhir Kumar
१६. Relevant Portions Of Charak Samhita , Sushrut Samhita	
ब) आयुर्वेद चा इतिहास-	
१. काश्यप संहिता चा उपोद्घात भारतीय औषधांच्या स्वीकृत परिच्छेद	राजगुरु हेमराज शर्मा
२. रसयोगसार चा उपोद्घात	वैद्य हरी प्रपंना शर्मा
३. आयुर्वेद चा इतिहास	कविरा सुरम चंद
४. आयुर्वेद सूत्र	राजवैद्य रामप्रसाद शर्मा
५. भारतीय औषधांच्या इतिहास (१-३)	डॉ. गिरींद्रनाथ मुखोपाध्याय
६. आर्यन वैद्यकीय विज्ञान च्या संक्षिप्त इतिहास	भागवत सिंग
७. भारतीय औषधांच्या इतिहास	J.Jolly

८. हिंदू औषधी	जिंमर
९. क्लासिकल डॉक्टराइन ऑफ इंडियन् मेडिसिन	फिलीयोसा
१०. इंडियन मेडिसिन इन क्लासिकल	आचार्य प्रियवत शर्मा
११. भारतीय औषधी (अस्थी विज्ञान)	डॉ. हार्नलेय
१२. प्राचीन भारतीय औषधी	डॉ. पी.कुतुमंबिया
१३. माधव निदान आणि त्यांची प्रमुख	डॉ. जी. जे. मुलेंबेल्ट
१४. आयुर्वेद चा बृहतत्रयीं इतिहास	वैद्य अत्रिदेव विद्यालंकार
१५. आयुर्वेदाचा वैज्ञानिक इतिहास	आचार्य प्रियवत शर्मा
१६. आयुर्वेदाचा प्रामाणिक इतिहास	प्रो. भागवत राम गुप्ता
१७. भारतात औषधींच्या इतिहास	आचार्य प्रियवत शर्मा
१८. वेदांमध्ये आयुर्वेद	वैद्य राम गोपाल शास्त्री
१९. वेदांमध्ये आयुर्वेद	डॉ.कपिल देव द्विवेदी
२०. भारतीय औषधींच्या विज्ञान आणि तत्वज्ञान	डॉ.के. एन. उडुपा
२१. हिस्टरी ऑफ इंडियन मेडिसिन फ्रॉम प्री मॉन्यान टु कुशाण पिरियड	डॉ.ज्योती मित्रा
२२. अन अँप्रिसिएल ऑफ आयुर्वेदिक मटेरिअल इन बुद्धिस्ट लिटरेचर	डॉ. ज्योती मित्रा
२३.महायान ग्रंथांमध्ये निहित आयुर्वेदिक सामग्री	डॉ.रवींद्रनाथ त्रिपाठी
२४. जैन आयुर्वेद साहित्य च्या इतिहास	डॉक्टर राजेंद्र प्रकाश भटनागर
२५. आयुर्वेद- प्रभासका जैन आचार्य	आचार्य राजकुमार जैन
२६. चरक चिंतन	आचार्य प्रियवत शर्मा
२७. वाग्भट विवेचन	आचार्य प्रियवतशर्मा
२८. अथर्ववेद आणि आयुर्वेद	डॉ. करंबळेकर
२९. आयुर्वेदिक औषधी पूर्व आणि वर्तमान	पं.शिव शर्मा
३०. पाश्चात्य वैज्ञानिक	डॉ.ओ.पी जग्गी
३१. लूमिनारीएस ऑफ इंडियन मेडिसिन	डॉ.के आर श्रीकांत मूर्थी
३२. आयुर्वेद इतिहासा चा परिचय	डॉ. रवी दत्तत्रिपाठी
३३. आयुर्वेदाचे प्राणाचार्य	रत्नाकर शास्त्री
३४. आयुर्वेद इतिहासाच्या परिचय	प्रो. बनवारीलाल गौर